

Teorijska polazišta

Činjenica da je korpus (tri reprezentativna rumunjska romana) definiran kao ratni roman, povlači za sobom dvojakost u pristupu. S jedne strane, „ratni“ je samo tematska i vremenska odrednica pa na te romane treba primijeniti iste kriterije i metode koje se primjenjuju i na neratnu književnost (Klein 1976: 7). Zanimat će nas, dakle, uklopljenost tih romana u njima suvremene književne tokove, odnosno u poetike međuratnoga razdoblja koje su eksplicitno ili implicitno zastupale određene skupine rumunjskih književnika (Marin Curticeanu 2005, Glodeanu 2007, dijelom i Manolescu 2004).

S druge strane, izgleda da, za razliku od drugih podvrsta romana, za ratni roman postoji zahtjev ili barem očekivanje utemeljenosti na činjenicama (Hinz 1990: vii), koje dolazi od čitateljstva, ali i od samih autora (Klein 1976: 4-5). Dakle, s obzirom na to da su, poput većine autora ratnih romana, i Camil Petrescu i Hortensia Papadat-Bengescu ugradili u svoja djela osobna iskustva, a da pritom nisu tu prozu definirali kao autobiografsku, dok je Liviu Rebreanu, iako sam nije bio sudionik događaja o kojima piše – kritika to često ističe, a ni sam nije skrivao – roman izgradio na temelju iskustva svojega brata, predmetom interesa svakako će biti mimetičnost ovoga tipa romana, to jest odnos književnosti i zbilje.

Uporište u interpretaciji ovih romana bit će ponajprije radovi proučavatelja književnosti koji su se pobliže bavili upravo temom rata u romanu (ili u književnosti općenito), kao što su radovi Catharine Savage Brosman o funkcijama ratne književnosti (1992a) i interpretaciji rata (1992b). O načinu govorenja o ratu neke odgovore nude Fredric Jameson (2009), Kate McLoughlin (2009), Sarah Cole (2009a, 2009b) i drugi. Margaret R. Higonnet (1995, 2005), bavi se problemom kanona i postavlja pitanja o mjestu književnica unutar ratne književnosti (zadirući pritom nužno i u pitanje *kako pisati?*). Osobita je vrijednost njezina rada o ženskoj književnosti ratne tematike u činjenici da obuhvaća i na Zapadu manje poznate (nepoznate), srednjoeuropske i istočnoeuropske autorice. Iako svoj rad ograničava na ratove u Africi u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, dakle i vremenski i geografski daleko od Prvoga svjetskog rata u Rumunjskoj, vrijedne uvide pruža Chikwenye Okonjo Ogunyemi (1983), odnosno njezino istraživanje o poetici ratnoga romana. Vlastitu poetiku dijelom je u svojim esejima (uvrštenim naknadno u knjigu *Teze i antiteze*) obrazložio i Camil Petrescu, osvrćući se i na suvremene europske autore ratnih romana, ali i suvremene teoretičare.

Pitanja *Zašto govoriti o ratu?*, uostalom snažno povezanog s onim *Kako govoriti o ratu?*, dotaknule su se u svojim radovima i Catharine Savage

Brosman (1992a), Kate McLoughlin (2009b) i drugi, upozoravajući često i na društvenu ulogu književnoga govorenja o ratu ili ratovima (Ricœur 1990, Karahasan 1995). Teoretičari traume, međutim, ističu važnost pripovijedanja o traumi (uključujući ratnu) za samoga pojedinca koji ju je doživio / preživio, i s tim u vezi njegovu potrebu za svjedočenjem (Tal 1996: 120). Ne treba rat brkati s bitkama, piše Higonnet (1995: 86) ni ograničavati kanon ratne književnosti na djela čiji su autori iskusili bitke (Higonnet 2005: vii). Tal, međutim, ističe razliku u statusu tih dviju vrsta književnosti: one koju pišu nesudionici i one koju pišu veterani. Ako autor ratnoga romana nije i sudionik rata, ratna književnost, kako je vidi Tal, rezultat je književne odluke, tema rata samo je metafora, prenositelj poruke, te stoga takva ratna književnost podliježe istim kritičkim pristupima kao i neratna; ako je, međutim, autor sudionik rata, ratni veteran, kritika mora zaći u područje psihologije i sociologije, priznajući osobite učinke traume na proces pripovijedanja (Tal 1996: 116-117). Od troje izabranih autora samo je Camil Petrescu bio ratni veteran, no teoriju traume moguće je barem dijelom primijeniti i na druga dva romana.¹⁴

Budući da suočavanje s traumom i pisanje o njoj ima terapijski učinak katarze (Savage Brosman 1992a: 92, Tal 1996: 137, McLoughlin 2009b: 20), važan dio istraživanja bit će posvećen ispovjednim i introspektivnim dijelovima ovih romana.

U prošlosti je ratna književnost bila važan način očuvanja sjećanja na povijesne događaje, uz što je vrlo često bilo povezano veličanje ratnika i poticanje ratnoga zanosa. U dvadesetom stoljeću, međutim, autori uglavnom svojim romanima nastoje promovirati antiratno raspoloženje, iako njihov učinak, unatoč toj namjeri, može biti i suprotan (Savage Brosman 1992a: 86). Neki ratni romani, neovisno o tome jesu li zauzeli pacifistički stav ili ne, jasno pokazuju političke stavove autora, odnosno zauzimanje strane u konkretnom ratnom sukobu (Ogunyemi, 1983). Stoga je jedan od ciljeva rada odrediti odnos triju odabranih rumunjskih romana prema ratu.

„Rat je golema tragedija, sastavljena od kompleksa sitnih tragedija“¹⁵, pisao je 1919. Liviu Rebreanu na početku pripovijesti *Calvarija*¹⁶. Kako je (tek dijelom) vidljivo iz prikazanih fabula, autori odabranih romana imaju različit pristup tragičnim događajima rata: Rebreanu i Petrescu više se usmjeruju na reakciju pojedinca na ratna zbivanja, dok Hortensia

¹⁴ Razlikovanje koje predlaže Tal značilo bi da književnost preživjelih ne može biti u trećem licu ili na drugi način predstavljena kao ne-autobiografska.

¹⁵ „Războiul e o tragedie uriașă, alcătuită dintr-o complexitate de tragedii mărunte.“

¹⁶ Izvorno *Calvarul*.

Papadat-Bengescu od niza ljudskih sudbina (sitnih tragedija) slaže širu sliku. Pritom je, međutim, nemoguće zanemariti da je u romanu *Zmaj Laurina* (dakle, pojedinačna) svijest sveprisutna prizma kroz koju se prelama sav vanjski svijet, da u *Šumi obješenih* Bologu okružuju suborci-časnici koji razmišljaju drukčije od njega i daju drukčije uvide ili da u *Posljednjoj noći...* Gheorghidiu svjedoči sjednici Parlamenta. Oba književnika, dakle, iako se bave prije svega sudbinom pojedinca, nastoje pružiti i širu perspektivu – pomaknuti se od individualnoga i prema kolektivnome iskustvu.

Kako su ratovi predmet interesa (i) povijesne znanosti, nezaobilazno je u istraživanje uključiti radove povjesničara o Prvome svjetskom ratu, osobito one koji se bave rodom ili mentalitetom i kulturom, poput Georgea L. Mossea (1986), Modrisa Eksteina (1989), Joanne Bourke (1999, 2006) ili Marije Bucur (2006).

U posljednje vrijeme u rumunjskoj znanosti o književnosti uzlet bilježe kvantitativna istraživanja. Iako se ovaj rad oslanja prije svega na pomno čitanje (*close reading*) – smještajući se tako na suprotni pol od *distant reading* – rezultati takvih istraživanja (Gârdan 2018, Terian 2019, Terian et al. 2020., Pojoga 2020) doprinijet će boljem razumijevanju konteksta u kojem su tri odabrana romana nastala.